

# ΚΑΚΗ ΑΣΚΗΣΗ ΤΗΣ ΓΟΝΙΚΗΣ ΜΕΡΙΜΝΑΣ ΚΑΙ ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΒΙΑ

4ο Πανελλήνιο Συνέδριο Οικογενειακού Δικαίου

- Παρεμπόδιση επικοινωνίας γονέα με τέκνο
- Ακατάλληλες συναναστροφές τέκνου
- Παραμέληση φροντίδας τέκνου
- Ενδοοικογενειακή βία
- Προσωπικότητα και ψυχοσύνθεση βίαιου συζύγου
- Πρόσφορα μέτρα αντιμετώπισης κακής άσκησης γονικής μέριμνας
- Εποπτευόμενη επικοινωνία γονέων με τα παιδιά τους που ζουν σε ίδρυμα παιδικής προστασίας

Ιωάννα Κονδύλη	Αναστασία Μπέκα
Γεωργία Κοσματοπούλου	Μαρίνα Μπράβου-Μπιτσαξή
Αθηνά Κοτζάμπαση	Δήμητρα Παπαδοπούλου-Κλαμαρή
Σύλβια Μιχαλακάκου	Χριστίνα Σταμπέλου







**Κακή άσκηση  
της γονικής μέριμνας  
και ενδοοικογενειακή Βία**

**Κακή άσκηση της γονικής μέριμνας και ενδοοικογενειακά βία**  
4ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εταιρίας Οικογενειακού Δικαίου

ISBN 978-960-622-341-9

Σύμφωνα με το Ν. 2121/93 για την Πνευματική Ιδιοκτησία απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, η αποθήκευσή του σε βάση δεδομένων, η αναμετάδοσή του σε ηλεκτρονική ή οποιαδήποτε άλλη μορφή και η φωτοανατύπωσή του με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

**ΔΗΛΩΣΗ ΕΚΔΟΤΙΚΟΥ ΟΙΚΟΥ**

Το περιεχόμενο του παρόντος έργου έχει τύχει επιμελούς και αναλυτικής επιστημονικής επεξεργασίας. Ο εκδοτικός οίκος και οι συντάκτες δεν παρέχουν διά του παρόντος νομικές συμβουλές ή παρεμφερείς συμβουλευτικές υπηρεσίες, ουδεμία δε ευθύνη φέρουν για τυχόν ζημία τρίτου λόγω ενέργειας ή παράλειψης που βασίστηκε εν όλω ή εν μέρει στο περιεχόμενο του παρόντος έργου.

Art Director: Νεκταρία Καπογιάννη  
Υπεύθυνος Παραγωγής: Ανδρέας Μενούνος  
Φωτοστοιχειοθεσία: Λάμπρος Μαντζαβίνος  
Παραγωγή: NB Production AM271017M23



ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Μαυρομυχάλη 23, 106 80 Αθήνα  
Τηλ.: 210 3678 800 • Fax: 210 3678 819

<http://www.nb.org> • e-mail: [info@nb.org](mailto:info@nb.org)

Αθήνα: Μαυρομυχάλη 2, 106 79 • Τηλ.: 210 3607 521

Πειραιάς: Φίλωνος 107-109, 185 36 • Τηλ: 210 4184 212

Πάτρα: Κανάρη 15, 262 22 • Τηλ.: 2610 361 600

Θεσ/νίκη: Φράγκων 1, 546 26 • Τηλ.: 2310 532 134



Member of Europe's 500  
most innovative companies



Committed to excellence

ΕΤΑΙΡΙΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

# Κακή άσκηση της γονικής μέριμνας και ενδοοικογενειακή βία

4<sup>ο</sup> Πανελλήνιο Συνέδριο Εταιρίας Οικογενειακού Δικαίου

Δελφοί, 11-12 Νοεμβρίου 2016

## Εισηγητές:

Ιωάννα Κονδύλη

Γεωργία Κοσματοπούλου

Αθηνά Κοτζάμπαση

Σύλβια Μιχαλακάκου

Αναστασία Μπέκα

Μαρίνα Μπράβου-Μπιτσαξή

Δήμητρα Παπαδοπούλου-Κλαμαρή

Χριστίνα Σταμπέλου

## Παρεμβαίνοντες:

Γεώργιος Γεωργιάδης

Θεοφανώ Παπαζήση



ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

### Improper exercise of parental responsibility and domestic violence

**Abstract:** Contributions to the 4th Panhellenic Conference of Family Law on “Improper exercise of parental responsibility and domestic violence”.

ISBN 978-960-622-341-9

#### COPYRIGHT

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, without the prior permission of NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A., or as expressly permitted by law or under the terms agreed with the appropriate reprographic rights organisation. Enquiries concerning reproduction which may not be covered by the above should be addressed to NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. at the address below.

#### DISCLAIMER

The content of this work is intended for information purposes only and should not be treated as legal advice. The publication is necessarily of a general nature; NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. makes no claim as to the comprehensiveness or accuracy of the information provided; Information is not offered for the purpose of providing individualized legal advice. Professional advice should therefore be sought before any action is undertaken based on this publication. Use of this work does not create an attorney-client or any other relationship between the user and NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. or the legal professionals contributing to this publication.



NOMIKH BIBΛIOTHKH

23, Mavromichali Str., 106 80 Athens Greece  
Tel.: +30 210 3678 800 • Fax: +30 210 3678 819  
<http://www.nb.org> • e-mail: [info@nb.org](mailto:info@nb.org)





# ΕΤΑΙΡΙΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

## ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

**ΠΡΟΕΔΡΟΣ:** ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΓΑΒΡΑΣ  
Αντιπρόεδρος Αρείου Πάγου επί τιμή

**ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ:** ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ  
Ομότ. Καθηγητής Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

**ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ:** ΘΕΟΦΑΝΩ ΠΑΠΑΖΗΣΗ  
Ομότ. Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΑΠΘ

**ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ:** ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΕΝΤΕΣ  
Εισαγγελέας Αρείου Πάγου επί τιμή

**ΤΑΜΙΑΣ:** ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΟΥΤΣΟΥΛΕΛΟΣ  
Δικηγόρος Αθηνών

**ΜΕΛΗ:** ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΦΟΥΝΤΕΔΑΚΗ  
Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΑΠΘ

ΙΩΑΝΝΑ ΚΟΝΔΥΛΗ  
Επικ. Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ  
Επικ. Καθηγητής Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

ΚΩΣΤΑΣ ΒΛΑΧΑΚΗΣ  
Συμβολαιογράφος, τ. Πρόεδρος του  
Συμβολαιογραφικού Συλλόγου Ελλάδας



# ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η εταιρία μας επέλεξε την πιο ευαίσθητη ίσως θεματική των οικογενειακών σχέσεων ως αντικείμενο του 4ου συνεδρίου της, που έλαβε χώρα στους Δελφούς. Τα επί μέρους θέματα των εισηγήσεων επιδιώχθηκε να προσφέρουν τη δυνατότητα διερεύνησης εξειδικευμένων πτυχών των καταστάσεων εκείνων, που ο νόμος έχει προσδιορίσει ως κακή άσκηση της γονικής μέριμνας, οι πιο ακραίες μορφές των οποίων χαρακτηρίζονται ως εκδηλώσεις ενδοοικογενειακής βίας.

Μέσω της εύστοχης αξιοποίησης της πλούσιας νομολογίας των δικαστηρίων μας εκ μέρους των εισηγητών αναδείχθηκαν τόσο κλασσικές περιπτώσεις πλημμελούς ή καταχρηστικής άσκησης της επιμέλειας των ανηλίκων, όπως φυσικές αδυναμίες, απουσίες των γονέων, τρόπος ζωής που θέτει σε διακινδύνευση την ψυχική ισορροπία των παιδιών, ακραίες θρησκευτικές πεποιθήσεις, όσο και ελάχιστα επεξεργασμένες μορφές κακής άσκησης της γονικής μέριμνας, όπως οι προβληματικές συναναστροφές των παιδιών, είτε επιλέγονται από τα ίδια, είτε, ακόμη χειρότερα, επιβάλλονται από τους γονείς.

Τα συχνά περιστατικά παρεμπόδισης της επικοινωνίας του παιδιού με το γονέα που δεν ασκεί την επιμέλεια και οι αλυσιτελείς δυνατότητες αντιμετώπισής της, που αναδεικνύουν τις εγγενείς αδυναμίες του δικαϊκού μας συστήματος, έδωσαν αφορμή για τη διατύπωση ποικίλων κριτικών προσεγγίσεων, με αφετηρία μία εισήγηση, στοχευμένη στην αξιοποίηση των διατάξεων για την προστασία της προσωπικότητας ως της κατεξοχήν αποτελεσματικής νομικής βάσης, που μπορεί να αποτελέσει ανάχωμα στις προσπάθειες κάποιων γονέων να αποξενώσουν τα παιδιά τους από τον άλλο γονέα.

Εξαιρετικά γόνιμη υπήρξε η συμβολή των εισηγήσεων από το πεδίο της ψυχικής υγείας σε συνδυασμό με την αποτύπωση της συγκλονιστικής εμπειρίας μίας ευαίσθητης εισαγγελέως ανηλίκων. Οι συμμετέχοντες συνειδητοποιήσαμε ποια είναι τα συνήθη χαρακτηριστικά ενός συζύγου/γονέα, που προβαίνει σε πράξεις ενδοοικογενειακής βίας, παρακολούθησαμε την επιτηδειότητα του εισαγγελέα να αποτρέπει αρνητικές καταστάσεις, χωρίς να επεμβαίνει μέσα στην οικογένεια πέρα από ένα εύλογο μέτρο και πληροφορηθήκαμε πώς επιχειρείται η αποκατάστα-

ση της ισορροπίας των θυμάτων σε δομές υποστήριξης. Παράλληλα, περιπλανηθήκαμε μαζί με την εισηγήτρια στις ατραπούς των κάθε φορά πρόσφορων για την αποκατάσταση μίας σύμφωνης με το συμφέρον του παιδιού άσκησης της γονικής μέριμνας μέτρων. Η σφαιρική προσέγγιση επιβλαβών συμπεριφορών κατά την άσκηση της επιμέλειας και των δυνατοτήτων αντιμετώπισής τους εμπλουτίστηκε με την ανάδειξη προσπαθειών προσχηματικής εκμετάλλευσης των διατάξεων για την ενδοοικογενειακή βία με στόχο την εξασφάλιση από το υποτιθέμενο θύμα δικονομικών και οικονομικών ωφελημάτων.

Ο ασυνήθιστα για νομικό συνέδριο εκτεταμένος χρόνος που διατέθηκε στη συζήτηση, για να δοθεί η δυνατότητα να εκτεθεί μία ποικιλία ερωτημάτων και κριτικών ερμηνευτικών προσεγγίσεων των συναφών διατάξεων και των συνεπακόλουθων κοινωνικών συνεπειών τους, εμπνέει και ενθαρρύνει το νέο διοικητικό συμβούλιο να προσφέρει ακόμη μεγαλύτερες προκλήσεις στους νομικούς της θεωρίας και της πράξης, τους ψυχιάτρους, τους ψυχολόγους, τους κοινωνικούς λειτουργούς, τους κοινωνιολόγους και κάθε πολίτη ευαισθητοποιημένο για τα ζητήματα των οικογενειακών σχέσεων, έτσι ώστε ο διαρκής αναπροσδιορισμός των νομοθετικών ρυθμίσεων για την οικογένεια να συνδιαμορφώνεται από όλους μας στο πλαίσιο της κοινωνίας των πολιτών και να μην επαφίεται στην πρωτοβουλία δυναμικών μειονοτήτων και στη διακριτική ευχέρεια εκφραστών συγκυριακών επιλογών.

**Παναγιώτης Δ. Νικολόπουλος**

Επίκ. Καθηγητής ΕΚΠΑ,  
Β΄ Αντιπρόεδρος ΕΟΔ

# ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ .....	9
----------------	---

## **A´ Συνεδρία**

Η παρεμπόδιση της επικοινωνίας με το τέκνο ως κακή άσκηση της γονικής μέριμνας .....	15
---	----

**Χριστίνα Σταμπέλου**

Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

Έκθεση του ανηλίκου σε συναναστροφές ακατάλληλες για την ψυχική ισορροπία του.....	25
---	----

**Ιωάννα Κονδύλη**

Επίκουρη Καθηγήτρια Αστικού Δικαίου Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

Παραμέληση της φροντίδας του ανηλίκου λόγω πραγματικής αδυναμίας, έλλειψης χρόνου και θρησκευτικών πεποιθήσεων .....	45
---	----

**Σύλβια Μιχαλακάκου**

ΔΜΣ Αστικού Δικαίου ΕΚΠΑ-Δικηγόρος

Συνεπιμέλεια.....	63
-------------------	----

**Θεοφανώ Παπαζήση**

Ομότιμη Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΑΠΘ

Παρέμβαση

Η προσβολή και η προστασία του δικαιώματος επικοινωνίας του γονέα με το τέκνο .....	71
--	----

**Γεώργιος Γεωργιάδης**

Επίκουρος Καθηγητής Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

Παρέμβαση

**Β΄ Συνεδρία**

Η πραγματική και η προσχηματική ενδοοικογενειακή βία ..... 75

**Μαρίνα Μπράβου-Μπιτσαξή**

Δικηγόρος, Diplôme 3ème cycle Paris II (Panthéon)

Χαρακτήρας, προσωπικότητα και ψυχοσύνθεση του συζύγου  
που προβαίνει σε πράξεις ενδοοικογενειακής βίας ..... 87

**Αναστασία Μπέκα**

Παιδοψυχίατρος, Δρ Ιατρικής Σχολής ΑΠΘ, Συντονίστρια-Διευθύντρια  
Ψυχιατρικού Τμήματος Παιδιών και Εφήβων ΓΝ Θεσ/κης «Γ. Παπανικολάου»

**Γ΄ Συνεδρία**

Τα πρόσφορα μέτρα που μπορεί να διατάξει το Δικαστήριο  
ή ο Εισαγγελέας βάσει των άρθρων 1532-1533 ΑΚ ..... 101

**Αθηνά Κοτζάμπαση**

Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΑΠΘ

Η εποπτευόμενη επικοινωνία των γονέων με τα παιδιά τους,  
που ζουν σε ίδρυμα παιδικής προστασίας ..... 113

**Γεωργία Κοσματοπούλου**

Κοινωνική Λειτουργός

Σύνοψη εργασιών Συνεδρίου - Συμπεράσματα ..... 123

**Δήμητρα Παπαδοπούλου-Κλαμαρή**

Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

## Σύνοψη εργασιών και συμπεράσματα

**Δήμητρα Παπαδοπούλου-Κλαμαρή**

Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

Το Συνέδριο απασχόλησαν δύο θεματικές:

A.- Το θέμα της κακής άσκησης της γονικής μέριμνας

B.- Το θέμα της ενδοοικογενειακής βίας

A.- Στην πρώτη συνεδρία προήδρευσε ο επίτιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών και Ακαδημαϊκός κ. Απόστολος Γεωργιάδης και παρουσιάστηκαν ειδικές μορφές/περιπτώσεις άσκησης της γονικής μέριμνας από 3 εισηγητές. Στην δεύτερη συνεδρίαση προήδρευσε η εισαγγελέας του Αρείου Πάγου κ. Ξένη Δημητρίου, και παρουσιάστηκαν εισηγήσεις για την οικογενειακή βία, ενώ στην τρίτη συνεδρία προήδρευσε ο ομότιμος καθηγητής του ΕΚΠΑ κ. Φίλιππος Δωρής, με θέματα αναμείξεως του εισαγγελέα και των κοινωνικών υπηρεσιών σε περιπτώσεις κακής άσκησης της γονικής μέριμνας και ενδοοικογενειακής βίας.

Κατ' αρχήν η παρεμπόδιση της επικοινωνίας. Η Καθηγήτρια κ. Χ. Σταμπέλου, αφού οριοθέτησε, πότε η άσκηση της γονικής μέριμνας χαρακτηρίζεται κακή, υποστήριξε, όπως άλλωστε και σε σχετικά πρόσφατη μονογραφία της, ότι το δικαίωμα επικοινωνίας του γονέα με τον οποίο δεν διαμένει το τέκνο, μετά την διάσταση ή το διαζύγιο, αποτελεί ειδική έκφανση του δικαιώματος προσωπικότητας του γονέα. Περιέγραψε δε και την διάσταση του δικαιώματος με βάση το εσωτερικό δίκαιο και διεθνή κείμενα (Διεθνείς Συμβάσεις και Δικαστικές Αποφάσεις ΕΔΑΔ).

Σκοπός του δικαιώματος επικοινωνίας είναι η ανάπτυξη των αισθημάτων στοργής και αγάπης μεταξύ γονέα και τέκνου, η παρακολούθηση της υγείας του τέκνου, αλλά και, εν μέρει ο έλεγχος της άσκησης της επιμέλειας από τον γονέα με τον οποίον δεν διαμένει το τέκνο και η αποφυγή της αποξένωσης. Στη συνέχεια η κ. Σταμπέλου ανέλυσε, πώς μπορεί να εκδηλωθεί η παρεμπόδιση της άσκησης του δικαιώματος επικοινωνίας, δηλαδή με την άρνηση παράδοσης

του τέκνου, την απειλή, την παρότρυνση στο τέκνο να μην επιστρέψει στον άλλο γονέα και γενικά με κάθε συμπεριφορά που μπορεί να έχει ως συνέπεια την ανάπτυξη του συνδρόμου της γονεϊκής αποξένωσης.

Με αναφορά σε δικαστικές αποφάσεις, η κ. *Σταμπέλου* προτείνει την επέκταση του δικαιώματος επικοινωνίας κατά 1520 ΑΚ και στην επικοινωνία του τέκνου και με πρόσωπα άλλα, πλην των γονέων του, π.χ. σύντροφος της μητέρας, βιολογικός γονέας, αδέρφια αλλά και ενήλικες (ιδίως με μέλη της γραμμής εκείνου του γονέα που τυχόν έχει αποβιώσει).

Κάθε φορά, η παρεμπόδιση της άσκησης του δικαιώματος επικοινωνίας συνιστά παράβαση όχι μόνο της κατά 1520 ΑΚ δικαστικής απόφασης αλλά και προσβολή του δικαιώματος προσωπικότητας του παρεμποδιζομένου, οπότε είναι δυνατή η άσκηση των δικαιωμάτων 57 και 59 ΑΚ σε συνδυασμό με 914 ΑΚ. Τέλος, η κ. *Σταμπέλου* αναφέρθηκε στην πραγμάτωση του δικαιώματος του δικαιούχου με μέσα αναγκαστικής εκτέλεσης και την εφαρμογή ποινικών κυρώσεων.

Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι πολλές φορές παρουσιάζεται παρεμπόδιση επικοινωνίας μεταξύ ενηλίκων, ιδίως ηλικιωμένων, με τα τέκνα τους. Μολονότι δεν πρόκειται στην πραγματικότητα για παράβαση του δικαιώματος επικοινωνίας της ΑΚ 1520, νομίζω ότι σχετικό δικαίωμα μπορεί να στηριχθεί στην ΑΚ 1507 («υποχρέωση» για αμοιβαία αγάπη και σεβασμό).

Η επίκουρη Καθηγήτρια κ. *Ι. Κονδύλη* προβληματίστηκε εν πρώτοις με τον ορισμό της λέξεως «συναναστροφή» και αναφέρθηκε σε μια ειδική (αλλά πολύ ευρεία) μορφή κακής άσκησης της γονικής μέριμνας, την έκθεση του ανηλίκου σε συναναστροφές ακατάλληλες για την ψυχική του υγεία, κατατάσσοντας τις ειδικές εκφάνσεις σε δύο κατηγορίες: σ' αυτές που ο ανήλικος δημιουργεί μόνος του, από επιλογή του - οπότε υπάρχει παράβαση της υποχρέωσης επίβλεψης του ανηλίκου - και σ' αυτές στις οποίες ο ανήλικος προσέρχεται από επιλογή του γονέα. Κριτήρια κατάταξης και αξιολόγησης αποτελούν η διάρκεια, η συχνότητα και η έκταση της συναναστροφής. Στην πρώτη κατηγορία υπάρχει μια άσκηση ισορροπίας: σε ποια έκταση μπορεί να παρέμβει ο γονέας ώστε να μην συγκρουσθεί με το παιδί, καταπιέζοντας την προσωπικότητά του, εμποδίζοντάς το να ωριμάσει; Ειδική αναφορά έκανε η κ. *Κονδύλη*, με πολύ επιτυχή τρόπο, στις «ηλεκτρονικές συναναστροφές», επισημαίνοντας τους κινδύνους.

Στην δεύτερη κατηγορία (όπου ο γονέας έχει την πρωτοβουλία των συναναστροφών) η κ. *Κονδύλη* διέκρινε εύστοχα βαθμούς ακαταλληλότητας του περιβάλλοντος με το οποίο έρχεται σε επαφή το ανήλικο παιδί, από ακαταλληλότητα έως τοξικότητα, φέρνοντας πολύ παραστατικά παραδείγματα από δικαστικές αποφάσεις αλλά και την λογοτεχνία. Και στην περίπτωση αυτήν επιχειρείται μια άσκηση ισορροπίας ανάμεσα στην προσωπικότητα του παιδιού και την προσωπική ζωή του γονέα.



Σημείο συνάντησης της 1ης και της 2ης εισήγησης είναι, κατά την γνώμη μου, ότι ακαταλληλότητα των συναναστροφών του παιδιού μπορεί να συμβεί τόσο κατά την άσκηση της επιμέλειας όσο και κατά την άσκηση του δικαιώματος επικοινωνίας.

Η Δικηγόρος, κάτοχος του ΜΠΣ του Αστικού Δικαίου, κ. Σ. *Μιχαλακάκου*, παρουσίασε από την νομολογία περιπτώσεις, οι οποίες συνιστούν παραμέληση της εποπτείας του ανηλίκου. Στις υποθέσεις αυτές η κ. *Μιχαλακάκου* ανέφερε συνήθως και το μέτρο το οποίο διέταξε το δικαστήριο, αφού διαπίστωνε την κακή άσκηση της γονικής μέριμνας (π.χ. αφαίρεση της γονικής μέριμνας από τον “υπαίτιο” της κακής άσκησης γονέα, ανάθεση της άσκησης της επιμέλειας σε ίδρυμα κ.λπ.). Με επιμέλεια και περισσή φροντίδα η κ. *Μιχαλακάκου* επιχείρησε την κατάταξη των περιπτώσεων σε ομάδες. Όπως αποδείχθηκε, οι περισσότερες περιπτώσεις παραμέλησης οφείλονται ή είναι συμφυείς προς τον σύγχρονο τρόπο ζωής που συνεπάγεται για τους νεαρούς ιδίως γονείς, έλλειψη χρόνου, ακατάστατο ωράριο εργασίας, μετανάστευση, χρήση ουσιών, φυλάκιση. Αρκετές περιπτώσεις αφορούν την υγεία του γονέα, ενώ ίσως το πιο ενδιαφέρον ερώτημα που αντιμετωπίζει η νομολογία είναι, αν συνιστά κακή άσκηση της γονικής μέριμνας η θρησκευτική διαπαιδαγώγηση των παιδιών από τους γονείς, όταν αυτή έχει επίδραση στην καθημερινή ζωή του παιδιού, η άρνηση μετάγγισης αίματος, ο γενετήσιος ακρωτηριασμός, η απομάκρυνση από το σχολείο, η άρνηση εμβολιασμού. Ενδιαφέρουσες ήταν επίσης οι παρατηρήσεις της κ. *Μιχαλακάκου* εν σχέσει προς τον τρόπο δημιουργίας δικανικής πεποιθήσεως στον δικαστή (αυτοπρόσωπη εμφάνιση γονέων, πραγματογνωμοσύνη κ.λπ.), καθώς και η αναφορά σε νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Σχετική ήταν και η παρέμβαση του επίτιμου Καθηγητή της Σχολής μας, Ακαδημαϊκού κ. Μ. *Σταθόπουλου* για την χρήση μαντίλας ή μπούργκας.

Με την τελευταία εισήγηση και την παρέμβαση διαφάνηκε ανάγλυφη η διαμάχη ανάμεσα στον Δυτικό Πολιτισμό με την ανεκτικότητα στην διαφορετικότητα και την αναγνώριση ελευθεριών και ατομικών δικαιωμάτων, απέναντι στην αδιαλλαξία, έτσι ώστε να αναρωτιέται κανείς μήπως ο Δυτικός Πολιτισμός είναι εν τέλει θύμα των αξιών πάνω στις οποίες έχει θεμελιωθεί. Περαιτέρω ερώτημα αποτελεί, αν οι θρησκευτικές πεποιθήσεις που καλλιεργούνται στο παιδί γενικά, μπορούν ή πρέπει να εξετάζονται από την σκοπιά της κακής άσκησης της γονικής μέριμνας ή μήπως εξετάζονται μόνον εκείνες οι οποίες έχουν αντίκτυπο στην καθημερινή ζωή και εξωτερικεύονται.

Ο Πρόεδρος της ΕΟΔ, αντιπρόεδρος του ΑΠ κ. Στ. *Γαβράς*, ο ομότιμος Καθηγητής κ. Φ. *Δωρής* και η ομότιμη καθηγήτρια κ. Θ. *Παπαζήση*, οι οποίοι έλαβαν τον λόγο κατά τη συζήτηση, αναφέρθηκαν στο συμφέρον του παιδιού και τον ορισμό του, αν οι γονείς έχουν εν τέλει το τεκμήριο ότι δρουν με βάση το συμ-

φέρον του παιδιού, με συνέπεια την αναβίωση του παλαιού ερωτήματος, αν η ανατροφή του παιδιού είναι ιδιωτική ή δημόσια υπόθεση. Αφήνονται οι γονείς ελεύθεροι για όλα - και η έννομη τάξη εμπιστεύεται το ένστικτό τους ή παρεμβαίνει η Πολιτεία; Ποιά είναι τα όρια επέμβασης του Εισαγγελέα;

Τα ερωτήματα αυτά διατύπωσε και η Καθηγήτρια κ. Α. Κοτζαμπάση με παρέμβασή της. Ο Πρόεδρος της Εταιρείας Οικογενειακού Δικαίου ενημέρωσέ τους συνέδρους για Σχέδιο νόμου που κατατέθηκε από την Εταιρία στο Υπουργείο Δικαιοσύνης και αφορά την λειτουργία οικογενειακών δικαστηρίων.

Ειδικότερα η Καθηγήτρια κ. Θ. Παπαζήση αναφέρθηκε εκτενώς σε όλες τις προβλεπόμενες στον νόμο περιπτώσεις αναθέσεως (από το δικαστήριο) της άσκησης της επιμέλειας (μετά το διαζύγιο ή την διάσταση των γονέων) στον έναν ή και στους δύο γονείς με έμφαση στην συνεπιμέλεια.

Από την συζήτηση αναδείχθηκε η αγωνία των δικηγόρων της πράξης για την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος επικοινωνίας, ενώ προτάθηκαν διάφορες λύσεις (π.χ. σύνδεση της διατροφής με την ομαλή άσκηση του δικαιώματος επικοινωνίας, διαμεσολάβηση με παρουσία τρίτου προσώπου, επικοινωνία σε δημόσιο χώρο, παρεμβολή κοινωνικών υπηρεσιών, προσωρινή αφαίρεση του δικαιώματος επικοινωνίας -σημειώνονται οι παρεμβάσεις του επίκουρου καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Γιώργου Γεωργιάδη, με την πρόταση να μειώνεται η μεταγαμμαία διατροφή του συζύγου που παρεμποδίζει την επικοινωνία του παιδιού με τον άλλο γονέα, και των κ.κ. Μουκίδη, Πεδιάδη, Τσέλιου, Αλουπογιάννη, Βελιανίτη, Κρασιώτη, Γκρέμου), επισημάνθηκε δε η ειδική, αλλά πολύ συχνή στην πράξη, μορφή μη λειτουργίας του δικαιώματος επικοινωνίας, λόγω της άρνησης του παιδιού να επικοινωνήσει με τον γονέα του.

Θέμα το οποίο δεν απασχόλησε την πρώτη αυτήν συνεδρίαση είναι, κατά την γνώμη μου, το ακόλουθο: η άσκηση του δικαιώματος επικοινωνίας παρέχει στον γονέα που ασκεί το σχετικό δικαίωμα την ευκαιρία, κατά την διάρκεια της άσκησης του δικαιώματος επικοινωνίας, ιδίως όταν αυτή ασκείται διατοπικά, ή/και δια - κρατικά (περιπτώσεις γονέων που ζουν σε διαφορετικά Κράτη) να θεμελιώσει δικαιοδοσία και να ζητήσει την μεταβολή της αποφάσεως για την επιμέλεια του παιδιού: όπως π.χ. Ο Έλληνας πατέρας που ζει στην Ελλάδα και ασκεί το δικαίωμα επικοινωνίας στην Ελλάδα του οποίου το παιδί βρίσκεται νόμιμα υπό την επιμέλεια της μητέρας στην Γερμανία, κατά την διάρκεια της επικοινωνίας θεμελιώνει δικαιοδοσία των Ελληνικών Δικαστηρίων και ζητεί την μεταβολή της αποφάσεως για επιμέλεια, ώστε να πάρει αυτός την επιμέλεια. Αποτελεί η συμπεριφορά αυτή κακή άσκηση της γονικής μέριμνας; Κατά την γνώμη μου, ναι. Ο Κανονισμός (ΕΚ) 2201/2003 είναι ένα εργαλείο κατάλληλο για την αποφυγή τέτοιων μεθοδεύσεων.

Νομίζω ότι διάχυτη ήταν η εντύπωση, από τις εισηγήσεις και τη συζήτηση, ότι για την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος επικοινωνίας, το πρώτο, αλλά αποφασιστικό βήμα είναι να γίνει συνείδηση, ότι η παρεμπόδιση της άσκησης του δικαιώματος επικοινωνίας, συνιστά κακή άσκηση της γονικής μέριμνας. Σε σχέδιο διατάξεως του 2007 για την άσκηση της γονικής μέριμνας και επιμέλειας περιλαμβανόταν μάλιστα ρητή διάταξη για την υποχρέωση του γονέα που ασκεί την επιμέλεια να ενθαρρύνει τον σεβασμό και την καλλιέργεια της σχέσεως του παιδιού με τον άλλον γονέα ή τους συγγενείς του, ιδίως αν αυτός είχε εκλείψει. Η άρνηση του ανηλίκου να συμμετάσχει στην επικοινωνία, είναι ένας πολύ κρίσιμος παράγοντας, ιδίως στους μεγαλύτερους ανηλίκους (παραδείγματα έφερε η κ. *Καραουλάνη*).

Η Εισαγγελέας κ. Σ. *Σταυράτη* (3η εισήγηση της Β΄ συνεδρίας), επιτρέψτε μου να πω, ότι εμένα με εντυπωσίασε για τον τρόπο με τον οποίο, όπως μας εξέθεσε, οι Εισαγγελίες ανηλίκων με αυταπάρνηση προσπαθούν να δράσουν σε ποικίλα επίπεδα προληπτικά και πριν από την διαπίστωση (με δικαστική απόφαση) της κακής άσκησης της γονικής μέριμνας, προκειμένου να προστατευτεί ο ανήλικος, να “εξαναγκασθούν” δε οι γονείς να ασκήσουν τον γονεϊκό τους ρόλο.

Κύριος άξονας ενεργειών των Εισαγγελέων είναι η τήρηση της προσφορότητας του επιτασσόμενου μέτρου, της αναλογικότητας εν σχέσει προς τον βαθμό της κακής άσκησης καθώς και η τήρηση της αρχής της ελάχιστης επέμβασης στην οικογένεια, μέλημα δε να μην κακοποιηθεί περαιτέρω ο ανήλικος μετά την ενδεχόμενη απομάκρυνσή του από την οικογένεια, λόγω τυχόν ακαταλληλότητας της δομής φιλοξενίας.

Φαίνεται ότι είναι άλλη μία περίπτωση στον δημόσιο τομέα της πατρίδας μας όπου η προσωπική προσπάθεια και ο προσωπικός ζήλος καλύπτουν τις ανεπάρκειες οργάνωσης και πόρων.

Τι συμβαίνει όταν διαπιστωθεί η κακή άσκηση της γονικής μέριμνας; Αυτό ήταν το αντικείμενο της ομιλίας της συναδέλφου Καθηγήτριας κ. Α. *Κοτζαμπάση* (α΄ ομιλία 3ης συνεδρίας). Με την δογματική καθαρότητα και τη γλαφυρότητα που διακρίνει τον λόγο της, η κ. *Κοτζάμπαση* διαβάθμισε από τα ελαφρότερα μέτρα στα βαρύτερα, με βάση την αρχή της αναλογικότητας, τις δυνατότητες που παρέχει ο νόμος στον δικαστή, όταν διαπιστώσει την κακή άσκηση της γονικής μέριμνας: Αντίστροφη σειρά: Αφαίρεση/έκπτωση από την γονική μέριμνα, αφαίρεση εν όλω ή εν μέρει της επιμέλειας, παρακολούθηση προγραμμάτων υποστήριξης εκ μέρους των γονέων, επικοινωνία με την παρουσία τρίτου προσώπου κ.λπ., μέσα ουσιαστικού δικαίου, μέσα δικονομικού δικαίου, εισαγγελικές διαταγές, ασφαλιστικά μέτρα. Όλα μπορούν να χρησιμοποιηθούν προκειμένου να καλυφθεί το συμφέρον του παιδιού, ακόμη και αυτοτελείς άλλοι θεσμοί, όπως η επιτροπεία, η υιοθεσία, η αναδοχή. Για το

θέμα αυτό - που είναι κεφαλαιώδης και θα άξιζε ίσως ξεχωριστή εκδήλωση - υπήρξε ζωηρό ενδιαφέρον στην σχετική συζήτηση που ακολούθησε. Από την ομιλία της κ. *Κοτζάμπαση* δεν έλειψε ο προβληματισμός σχετικά με την ρύθμιση του νόμου, ο οποίος δεν διακρίνει σαφώς ανάμεσα στην αφαίρεση της άσκησης και την έκπτωση από το λειτουργήμα της γονικής μέριμνας, προέτρεψε δε τον Δικαστή να είναι σαφής στην σχετική απόφασή του για το είδος του διατασσόμενου μέτρου.

Η κ. *Γ. Κοσματοπούλου* (2η ομιλία της γ' συνεδρίας) ανέλυσε τον τρόπο με τον οποίο υλοποιείται η ανάθεση της φροντίδας του παιδιού σε υποδομή φροντίδας, μεταφέροντας και την εμπειρία της από σχετική δομή («Μέλισσα» Θεσσαλονίκης).

Είναι χαρακτηριστικό, ότι το ενδιαφέρον για το φιλοξενούμενο παιδί δεν εξαντλείται κατά το χρόνο της φιλοξενίας στο Κέντρο προστασίας (όπου και παρέχονται διευκολύνσεις για την εκπαίδευση, την ψυχαγωγία και την ανάπτυξη της κοινωνικότητας του παιδιού με την βοήθεια εθελοντών και ψυχολογικής υποστήριξης) αλλά επεκτείνεται και μετά την ενηλικίωση του παιδιού και την έξοδό του από το κέντρο προστασίας, με παροχή υποστήριξης κατά την αποϊδρυματοποίηση, ιδίως για τα κορίτσια. Στην διαβίωση του παιδιού μέσα στο κέντρο προστασίας ιδιαίτερης μεταχείρισης τυγχάνει η επικοινωνία του παιδιού με τους γονείς του, η άρνησή του να συναντήσει τους γονείς του, και η επαναπροσέγγιση με αυτούς, υπό την εποπτεία του προσωπικού της δομής φιλοξενίας.

**B.-** Το δεύτερο ζήτημα το οποίο αποτέλεσε αντικείμενο του Συνεδρίου, είναι η ενδοοικογενειακή βία.

Για το θέμα αυτό αφιερώθηκε η β' συνεδρία, ιδίως οι δύο πρώτες εισηγήσεις, ενώ νοηματικά, το θέμα συνδέεται στενά και προς τις εισηγήσεις της κ. *Σταυράτη* και της κ. *Κοσματοπούλου*.

Η Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου κ. *Ξ. Δημητρίου*, ως Πρόεδρος της β' συνεδρίας, ανέδειξε το περιεχόμενο του νόμου για την ενδοοικογενειακή βία, αναφερόμενη στους λόγους για τους οποίους κοινωνικά, νομικά και ηθικά δικαιολογείται η ύπαρξη ειδικού νομικού πλαισίου και στις κυριότερες ρυθμίσεις του, σε επίπεδο ποινικού, αστικού και διοικητικού δικαίου.

Η παιδοψυχίατρος κ. *Α. Μπέκα* (2η εισήγηση της β' συνεδρίας) οδήγησε τους συμμετέχοντες στο συνέδριο με συναρπαστικό τρόπο, στην οδό της κατανόησης της βίαιης συμπεριφοράς μέσα στην οικογένεια. Με μεγάλη σαφήνεια έφερε στο προσκήνιο τον δράστη της βίας, ενώ με ρεαλισμό, σεβασμό και μεγαλοψυχία αντιμετώπισε το θύμα της οικογενειακής βίας. Η κ. *Μπέκα* σκιαγράφησε τον βίαιο σύζυγο και πατέρα, προσπάθησε να ομαδοποιήσει τα αίτια της βίαιης συμπεριφοράς, περιέγραψε το θύμα και τα συναισθήματά του, ενώ έδω-

σε με γλαφυρότητα την περιγραφή των σταδίων της συμβίωσης σε περιβάλλον ενδοοικογενειακής βίας (: αυξανόμενη ένταση, ξέσπασμα βίας, συμφιλίωση, ηρεμία), ενώ υπογράμμισε ότι ο κύριος λόγος για τον οποίο ο δράστης δεν μπορεί να αποβάλει την βίαιη συμπεριφορά, είναι η άρνηση από πλευράς του ότι υπάρχει πρόβλημα. Η ομιλήτρια προσπάθησε όχι να καταδικάσει ή να συγχωρήσει ή να παρηγορήσει δράστη και θύμα, αλλά να εξηγήσει τις συμπεριφορές, επισημαίνοντας ότι από την πλευρά των ψυχολόγων δεν είναι πάντα αληθές, αυτό που είναι προφανές για τους πολλούς. Φαίνεται ότι η αυτογνωσία και ο αυτοσεβασμός κάθε μέλους της οικογένειας αποτελούν το μόνο μέσον μείωσης της συχνότητας εμφάνισης του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας.

Η Δικηγόρος κ. *Μ. Μπράβου - Μπιτσαξή* (1η Εισήγηση της Β΄ συνεδρίας) προσέγγισε τον νόμο για την ενδοοικογενειακή βία από μία άλλη οπτική γωνία. Κάνοντας ένα βήμα μετά την εφαρμογή του νόμου, προχώρησε στην διάκριση ανάμεσα στην πραγματική και την προσχηματική εφαρμογή του. Ανέδειξε έτσι, πώς ο νόμος, του οποίου τη χρησιμότητα δεν αμφισβήτησε, μπορεί να αποτελέσει εφιαλτήριο για την διεκδίκηση από το δήθεν θύμα δικονομικών ή άλλων ωφελειών. Με δεδομένο ότι η έννοια της βίας στην οικογένεια χρησιμοποιείται με ευρεία έννοια στον νόμο (περιλαμβάνει και τη λεκτική βία) και ότι η απόδειξη της ενδοοικογενειακής βίας δεν είναι πάντα ευχερής, πλάι στο πραγματικό θύμα, σύμφωνα με την κ. *Μπιτσαξή*, στέκεται και ένα δήθεν θύμα, το οποίο πολλές φορές απαιτεί, απειλώντας αποκαλύψεις δήθεν βίαιης συμπεριφοράς, ανταλλάγματα της σιωπής του και προνομιακή γ' αυτό διευθέτηση άλλων σχέσεων (διατροφή, επιμέλεια παιδιών). Η κ. *Μπιτσαξή* επισήμανε τις ατέλειες του νόμου που μπορούν να οδηγήσουν στην προσχηματική εφαρμογή του, ιδίως τον μη ορισμό της βίας, ο οποίος επιτρέπει την εφαρμογή του νόμου σε κάθε τυχόν φιλονικία των συζύγων, την καθιέρωση ειδικού παρανόμου για την καταβολή αποζημίωσης σε κάθε μορφής βίας μέσα στην οικογένεια, την δυσκολία εφαρμογής της ποινικής διαμεσολάβησης όπως προβλέπεται στον νόμο. Πρότεινε δε τη συστολή του πραγματικού της οικογενειακής βίας και τον διαχωρισμό της βίας μεταξύ των συζύγων από την βία των γονέων προς τα τέκνα.

Οι απόψεις της κ. *Μπιτσαξή* προβλημάτισαν έντονα τους συμμετέχοντες και έγιναν αιτία για βαθύτερες σκέψεις, όσον αφορά τον τρόπο αποφυγής της καταχρηστικής εφαρμογής του νόμου.

#### *Συμπέρασμα:*

Το 4ο Συνέδριο της Εταιρείας Οικογενειακού Δικαίου απασχόλησαν δύο θέματα τα οποία βρίσκονται, και τα δύο, στον πυρήνα του Οικογενειακού Δικαίου.

Θεωρία και πράξη έχουν έντονο ενδιαφέρον τόσο για την κακή άσκηση της γονικής μέριμνας, όσο και για την άσκηση ενδοοικογενειακής βίας. Παρεμπιπτό-

ντως πρέπει να σημειωθεί, ότι η άσκηση ενδοοικογενειακής βίας μπορεί να συνιστά και κακή άσκηση της γονικής μέριμνας.

Και τα δύο θέματα αφορούν τις προσωπικές σχέσεις των μελών της οικογένειας, θα έλεγα ότι βρίσκονται στα άδυτα των οικογενειακών/προσωπικών σχέσεων, χωρίς εμπλοκή (συνήθως) περιουσιακού ενδιαφέροντος.

Για τον λόγο αυτόν είναι και τα δύο θέματα ευαίσθητα. Και έτσι, με ευαισθησία, πρέπει να χρησιμοποιηθούν όλα τα μέσα που προβλέπει η νομοθεσία μας προκειμένου τα πρόσωπα που συναπαρτίζουν την οικογένεια, ιδίως τα πιο ευάλωτα από αυτά (τα ανήλικα παιδιά), να ζήσουν σε έναν χώρο, αν όχι ευτυχίας - αυτό δεν μπορεί να το εξασφαλίσει ο νόμος - αλλά σε ένα χώρο ασφάλειας και αξιοπρέπειας. Σας ευχαριστώ.



